

EL PIRINEU A MITJAN SEGLE XX, FRONTERA ALLIBERADORA

Josep M. Vilaseca

La meua comunicació versarà sobre el pas de fugitius i d'espies a través de la frontera pirinenca hispano-francesa durant la guerra civil espanyola i la segona guerra mundial.

Per això em serviré de dos relats diferents però curiosament relacionats.

Un testimoni que ens pot il·lustrar quina va ser la sort dels combatents que passaren la frontera quan s'entreveia el final de la guerra (principis de 1939) és el d'un forner de batalló, actualment un jubilat de 88 anys. Durant la retirada, passant per Roda de Ter, Manlleu, Gironella... arribà a Sant Joan de les Abadesses, on s'hi estigué tres setmanes treballant en un forn, fent pa per als soldats del batalló. Posteriorment pujaren fins a Molló; allí conegué la família que habitava a la masia de can Grassió o Grassiot, situada a pocs metres del nucli de la vila, en direcció a la frontera a mà esquerra. Ells li deixaren un vestit del seu fill per poder passar la frontera. Cal dir que ell, un cop acabada la guerra, el rentà i els l'envià juntament amb un obsequi.

El dia 9 de febrer de 1939 entraren a l'estat francès per Prats de Molló. Un cop allí, la policia separava les dones dels homes i els enviaven a destinacions diferents. El nostre forner es trobava indisposat, i el portaren a un antic col·legi habilitat com a hospital per tractar-lo a base de llimonada i altres remeis. S'estigué un dia o dos en aquest hospital de Prats de Molló i fou traslladat en ambulància a Arles de Tech. D'allí l'enviaren en tren fins a Marsella, en un viatge d'un dia, passant per Montpel·lier, Carcassona...

A Marsella l'ingressaren en un vaixell hospital. Devia ser el 13 de febrer de 1939. Ell recorda que al port de Marsella hi havia amarrats dos vaixells hospital, el Patrie i el Providence, que havien estat habilitats per tractar els malalts i ferits de guerra que arribaven de l'Espanya republicana.

El nostre personatge estigué un mes ingressat al vaixell hospital. Ell recorda que aleshores ja començaven a aplicar mercromina com a antisèptic.

Quant a la situació social del moment a Marsella, ell recorda les manifestacions d'obrers; també la fam que passava, i que els companys espanyols que treballaven en la reparació del vaixell avariats li tiraven menjar que havien pogut arreplegar.

De Marsella fou traslladat al camp de concentració d'Argelès-sur-Mer. Després d'estar-hi dos o tres mesos el dugueren a Baccarès, on es muntà una expedició que al cap de dos o tres dies el conduí cap a casa passant per Figueres i Igualada.

Connectaré aquest curiós relat amb les vivències d'un altre personatge: el Dr. Jean Marrot. Ell ha escrit que «dès le début de son coup d'état, Franco fut aidé par des interventions très importantes des troupes italiennes et allemandes, en particulier, par l'aviation allemande; la France et l'Angleterre tentèrent vainement d'établir un principe de non-intervention et en donnèrent exemple, exemple qui ne fut jamais suivi par les régimes fascistes. Pour les Italiens et les Allemands, l'Espagne était un remarquable terrain pour tester leurs matériels, leurs troupes et leurs tactiques. La deuxième guerre mondiale était commencée».

Vull remarcar aquesta afirmació del Dr. Marrot: per la majoria de combatents d'ambdós bàndols, el fet d'una propera guerra mundial era una creença ferma. Algun ex-combatent m'ha contat que la República volia allargar al màxim la guerra espanyola per tal que s'ajuntés amb l'europea i les tropes republicanes fossin reforçades. Avui dia, mirant retrospectivament, gairebé podem pensar, tal com afirma el Dr. Marrot, que la guerra espanyola fou el preludi de la guerra mundial.

Seguim el relat del Dr. Marrot: «L'avance franquiste fut retardée par l'intervention des brigades internationales et par l'aide en sous-main de certains ministres français tel Pierre Cot, qui réussit à faire passer clandestinement en Espagne du matériel militaire et en particulier quelques avions avec des pilotes qualifiés. Du monde entier vinrent des volontaires qui constituèrent des brigades, les brigades internationales. Les contingents les plus importants étaient constitués par des Français, surtout des communistes, et des Allemands anti-nazis».

Evidentment, aquest pas d'homes i material es feia a través del Pirineu. El 1937, la intervenció del Dr. Marrot, aleshores encara estudiant, a més de les seves accions de propaganda contra la no-intervenció i promovent l'ajuda a l'Espanya republicana, fou la de crear a Marsella una escola d'infermeres, que aleshores eren molt necessàries a Espanya. Ell mateix explica que ja en aquell moment, «compte-tenu de la guerre d'Espagne, j'étais persuadé qu'une guerre mondiale était inévitable à brève échéance».

Connectem ara el seu relat amb l'anterior: «En février 1939, arrivèrent en France de nombreux blessés espagnols fuyant les armées franquistes victorieuses. À Marseille, on trans-

forma deux paquebots desarmés en bateaux hôpitaux. On demanda des volontaires dans le corps médical. J'étais externe dans le service d'ORL. Je quittai brusquement le service sans demander une autorisation qui aurait pu m'être refusée, et rejoignis l'un des bateaux *Le Providence, pour y exercer sans titre particulier*». I així treballà durant tot el temps que els vaixells hospital funcionaren, que fou (segons em digué personalment el Dr. Marrot) unes tres setmanes. Després els malalts foren repartits per diversos hospitals de Marsella.

Després de fer de metge militar, durant la segona guerra mundial entrà a la resistència contra les tropes alemanyes que havien envaït França. En aquest cas, el flux de fugitius era bidireccional: de França fins a Barcelona per anar cap a Alger i a la inversa.

Era el final de 1943, i el Dr. Marrot feia de metge rural a Quérigut, al Capcir. A través d'un conegut contactà amb Claude (nom en clau d'André Parent), dels serveis especials del govern francès a Alger, que li digué: «Il nous faut à Quérigut quelqu'un qui reçoive, héberge et prépare à leur mission nos agents arrivant d'Espagne par la montagne, ou retournant en Algérie par le même itinéraire. Il faut qu'ils trouvent chez vous des papiers d'identité irréprochables. Je vous fournirai tout ce qui est nécessaire. Des passeurs se chargeront de les conduire chez vous à l'aller, et viendront les chercher pour le retour. Je vous les présenterai; si quelqu'un se présente sans moi, il aura un mot de passe. Mais je serai souvent chez vous, c'est moi qui suis responsable des passages.»

El Dr. Marrot, després de parlar amb la seva muller Madeleine, acceptà. I explica: «Claude m'apporta des cartes d'identité vierges, des livrets militaires, des tampons de mairie, de gendarmerie, il m'indiqua le mot de passe «Manolété», et son répondant «Scudéro», le nom de deux toréros célèbres. Il n'y avait plus qu'à attendre le premier passage. La tête de pont fonctionna rapidement. En général, les agents arrivaient par groupe de deux ou trois, la plupart étaient sans doute des militaires de carrière affectés à la sécurité militaire; une seule fois arriva un groupe d'une dizaine de personnes, le responsable du groupe m'informa que la radio de l'équipe ne pouvant pas passer la montagne, je devais aller la chercher en voiture à Formiguière, ce que je fis.»

Les rutes per passar la frontera eren diverses; una d'elles passava precisament per Ripoll i Núria, segons m'ha explicat l'esmentat Claude i tal com relata el Dr. Marrot: «Avec les agents, nous n'échangions que des paroles banales, pas un mot sur leur mission, ni sur leur voyage. Eux-mêmes ne posaient aucune question sur nos activités. Les agents partaient d'Alger en sous-marin; au large de Barcelone des pêcheurs catalans venaient les récupérer; à Barcelone, il y avait une première halte: de là, ils partaient pour un petit village de montagne, Ripoli (sic; es refereix a Ripoll). Le transport de Barcelone à Ripoli se faisait souvent dans la voiture et en présence d'un colonel de la garde civile, moyennant à chaque passage, une coquette somme, que représentait vingt à trente fois son salaire mensuel.

À Ripoli, des passeurs, tous hommes de la montagne, vachers, bergers ou contrebandiers de leur état les prenaient en charge et les accompagnaient jusqu'à Quérigut. Ils étaient sous la direction d'un vacher nommé Mas (que era fill de Ripoll i formà part dels maquis), choisi comme moi par Claude, un homme qui connaissait parfaitement et la montagne et les hommes qu'il avait personnellement recrutés».

Aquestes dues experiències, la del forner de batalló i la del Dr. Marrot volen apuntar un tema que mereix ser objecte d'estudis aprofundits: el flux clandestí de persones a través de la frontera pirinenca durant les guerres de 1936 a 1945. (Ja no parlo del contraban, que també hauria de ser més estudiat.) Els principals problemes per aquest estudi són l'escassa documentació escrita i l'avançada edat dels testimonis que encara són vius, però el problema fonamental és la manca d'investigadors interessats en el tema, llevat d'algunes excepcions. Això pot representar la pèrdua d'un dels capítols més apassionants de la nostra història recent.

Crec que és obligat mencionar un problema present relacionat amb aquesta història: si fins ara el Pirineu ha fet de frontera política i ara, amb la unió europea ha deixat de ser-ho, malauradament encara continua fent de frontera geogràfica. Les males comunicacions entre Ripollès i Cerdanya (collada de Toses) i entre Ripollès i Vallespir (coll d'Ares) dificulten l'intercanvi cultural entre la nostra comarca i les terres de l'altra vessant del Pirineu. Que serveixi aquesta comunicació per vindicar un necessari i merescut avenç en aquest sentit.